

УДК 349.22

Є. Подорожній,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри адміністративного права та процесу
Харківського національного університету внутрішніх справ

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ТРУДОВОМУ ПРАВІ

Механізм правового регулювання відповідальності, в тому числі в трудовому праві, відображає, як функціонує (працює) ця система загалом, а також кожна з її ланок зокрема: як вони приводяться в дію, яку роботу виконують і які під час неї етапи проходять, як саме взаємодіють структурні елементи системи між собою. Механізм правового регулювання відповідальності є, з одного боку, орієнтувальним і мотивувальним фактором для діяльності, вона (мета) відображає (уособлює) той результат, якого цей механізм має досягнути у своєму функціонуванні; а з іншого – є важливим системоутворювальним фактором. Адже для того щоб усі різноманітні за своїм характером і змістом правові засоби, що входять до зазначеного механізму, функціонували як єдине злагоджене ціле, вони повинні, окрім іншого, мати спільну мету.

Проблемі визначення елементів механізму правового регулювання у своїх дослідженнях присвячували увагу такі вчені, як К.Г. Волинка, А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, В.П. Іванов, Є.І. Темнова, М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, О.В. Петришин, М.І. Матузов, О.В. Малько та інші. Проте, на нашу думку, недостатньо уваги було приділено теоретичним підходам щодо визначення елементів механізму правового регулювання юридичної відповідальності в трудовому праві.

Саме тому **метою статті** є дослідити теоретичні підходи щодо визначення елементів механізму правового регулювання юридичної відповідальності в трудовому праві.

У правовій літературі можна знайти низку точок зору на те, з яких еле-

ментів складається механізм правового регулювання. Так, наприклад, К.Г. Волинка вважає, що цей механізм формують такі елементи:

- юридичні норми;
- нормативно-правові акти;
- акти офіційного тлумачення;
- юридичні факти;
- правовідносини;
- акти правореалізації;
- правосвідомість;

режим законності й правопорядку, який упроваджується в результаті досягнення цілей правового регулювання [1, с. 108].

А.М. Колодій і В.В. Копейчиков вважають, що механізм правового регулювання складають такі елементи:

- норми права є основою механізму правового регулювання;
- правові відносини;
- акти реалізації прав і обов'язків

[2, с. 220].
При цьому варто зазначити, що науковці не включають до безпосередніх елементів правового регулювання законність, правопорядок, правосвідомість і правову культуру, втім вони наголошують на тому, що ці явища значним чином впливають на процес правового регулювання [2, с. 220–221].

В.П. Іванов пропонує до складу механізму правового регулювання зарахувати таке:

- норми права;
- юридичні факти;
- акти застосування права [3, с. 193].

На переконання Є.І. Темнова, основними складовими зазначеного механізму є таке:

- норма права;

- правовідносини;
- акт застосування права [4, с. 165].

На думку М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина, до структури механізму правового регулювання входить таке:

- правова свідомість;
- принципи права;
- правові норми;
- акти тлумачення й застосування норм права;
- юридичні факти;
- правові відносини;
- суб'єктивні юридичні права й обов'язки;
- акти реалізації юридичних норм;
- правова культура;
- законність
- тощо [5, с. 413].

М.І. Матузов та О.В. Малько серед основних елементів механізму правового регулювання називають такі:

- а) норма права;
- б) юридичний факт або фактичний склад (особливо організаційно-виконавчий правозастосовний акт);
- в) правовідносини;
- г) акти реалізації прав і обов'язків;
- г) охоронний правозастосовний акт (факультативний елемент) [6, с. 627; 7, с. 473]. Також правники зазначають, що як додаткові елементи механізму правового регулювання є акти офіційного тлумачення норм права, правосвідомість, режим законності тощо [6, с. 627].

Згідно з позицією Ж.Д. Доржиева, механізм правового регулювання утворює таке:

- 1) правотворчість;
- 2) правовідносини;
- 3) реалізація права;
- 4) застосування права;
- 5) правосвідомість;
- 6) законність;
- 7) правопорядок [8, с. 126].

В.М. Кириченко й О.М. Куракін пишуть, що до зазначеного механізму входить таке:

- норми права;
- нормативно-правові акти;
- юридичні факти, правовідносини;

- акти реалізації;
- тлумачення та застосування норм права,
- законність, правосвідомість і правова культура [9, с. 213].

С.В. Бобровник елементи механізму правового регулювання ділить на основні та факультативні й пов'язує їх зі стадіями механізму правового регулювання. Автор зазначає, що розмежування обов'язкових і факультативних елементів механізму правового регулювання надає можливість за допомогою норми права контролювати модель обов'язкової, дозволеної поведінки різних суб'єктів правовідносин. Обов'язкова стадія передбачає необхідність урегулювання певних суспільних відносин, які насамперед моделюються, виникають і реалізуються в певних суб'єктивних правах і юридичних обов'язках. Факультативна стадія включає необхідність офіційного тлумачення норми права в процесі її застосування [10].

На думку О.Ф. Скакун, елементи механізму правового регулювання діляться на такі групи:

- 1) ті, що діють на відповідних стадіях регулювання, – це норми права; нормативно-правові акти; юридичні факти; правовідносини; акти безпосередньої реалізації суб'єктивних юридичних прав і обов'язків;
- 2) ті, що діють протягом усього регулювання, – суб'єкти, які здійснюють правове регулювання чи правову діяльність; правова законність, правосвідомість, правова культура;
- 3) ті, що мають факультативний характер, – інтерпретаційно-правові акти, акти застосування норм права [11, с. 263].

Деякі дослідники пропонують до складу механізму правового регулювання включити юридичні норми, юридичні факти, правовідносини, акти реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, акти застосування [12, с. 109].

Ю.В. Кривицький зазначає, що до системи елементів механізму правового регулювання необхідно зарахувати такі правові засоби:

- 1) норми права;
- 2) правовідносини;
- 3) акти застосування;
- 4) акти тлумачення норм права.

При цьому, зауважує автор, останні два елементи є факультативними [13, с. 77].

С.В. Клименко пише, що «деталлями» (структурними елементами) механізму правового регулювання є такі правові явища: система норм права, їх реалізація, правовідносини і правосвідомість [14, с. 122].

Цікавою видається точка зору, яку сповідує Т.І. Тарахонич, дослідник наводить два підходи до визначення елементів механізму правового регулювання. Згідно з першим підходом, механізм правового регулювання охоплює доволі широкий перелік правових явищ, які так чи інакше беруть участь у регулюванні суспільних відносин, а саме: 1) норми права; 2) нормативно-правові акти; 3) юридичні факти; 4) правовідносини; 5) тлумачення; 6) реалізація права; 7) законність; 8) правосвідомість; 9) правова культура; 10) правомірна поведінка; 11) протиправна поведінка; 12) юридична відповідальність [15, с. 103; 16, с. 77].

Інший підхід до визначення кола елементів механізму правового регулювання, що пропонує Т.І. Тарахович, є дещо вужчим, оскільки, відповідно до нього, зазначений механізм становлять норми права, нормативно-правові акти, правовідносини, акти реалізації права, законність [15, с. 103]. Тобто, автор у межах другого підходу розглядає лише ті правові засоби, які становлять базис (основу) регулятивної функції права [15, с. 103; 13, с. 77].

Подібну до попередньої точку зору висловлюють й О.В. Зайчук і Н.М. Оніщенко, які також пишуть, що існує широкий і вузький підходи до розуміння елементного складу механізму правового регулювання. Широкий підхід характеризується наявністю сукупності елементів, які беруть участь у процесі впорядкування суспільних відносин, а саме:

– норма права, яка визначає моделі можливої та необхідної поведінки суб'єктів суспільних відносин;

– нормативно-правовий акт – юридичний документ, що надає правовій нормі формально-визначеного, офіційного й обов'язкового характеру;

– юридичні факти – конкретні життєві обставини, які спричиняють дію норми права;

– правовідносини – різновид суспільних відносин, що регламентуються правовою нормою та виконують функцію взаємодії правової норми з конкретним суб'єктом і функцію визначення конкретної поведінки для персоніфікованих суб'єктів;

– тлумачення – діяльність із визначення дійсного змісту норми права в разі її незрозумілості чи невідповідності вимогам юридичної техніки;

– реалізація права як можливість утілення правової норми шляхом дотримання, виконання, використання й застосування;

– законність як один із принципів реалізації правових приписів через дотримання вимог норми права суб'єктами права;

– правосвідомість як рівень усвідомлення суб'єктами права правових приписів;

– правова культура як різновид загальної культури, що складається з духовних і матеріальних цінностей, які належать до правової дійсності;

– правомірна поведінка – усвідомлена діяльність суб'єктів, що відповідає нормі права та соціально корисним цілям і знаходиться в установлених законодавством межах;

– протиправна поведінка – та, що суперечить правовим приписам;

– юридична відповідальність [10].

Що ж стосується другого, вузького, підходу елементної будови механізму правового регулювання, то він включає лише елементи, які становлять основу регулятивної функції права. Серед них виділяють норми права, нормативно-правові акти, правовідносини, реалізацію права, законність. Кожен

із елементів цієї системи виконує специфічну функцію в задоволенні інтересів суб'єктів, у регулюванні суспільних відносин, у досягненні ефективності правового регулювання [10].

О.М. Мелехін вважає, що стадіям правового регулювання відповідають такі елементи його юридичного аспекту, які, власне, і становлять механізм правового регулювання:

- норми права;
- юридичні факти, в тому числі й акти (факультативний елемент);
- правовідносини;
- акти реалізації прав та обов'язків;
- правозастосовний акт, що має охоронний характер [16, с. 395].

Також юрист підкреслює, що деякі автори в механізм правового регулювання включають правомірну поведінку, правосвідомість і правову культуру, які сприяють ефективному функціонуванню всього механізму правового регулювання [16, с. 395].

Із викладеного видно, що думки дослідників щодо елементного складу механізму правового регулювання різняться. Загалом усі наукові погляди можна поділити на дві групи: до першої належать правники, які підходять до розв'язання цього питання більш широко й розглядають серед основних елементів зазначеного механізму, окрім суто юридичних інструментів, що забезпечують регламентувальну функцію права, й інші явища правової дійсності, які тією чи іншою мірою беруть участь у правовому регулюванні, зокрема правосвідомість, правову культуру тощо; у свою чергу, представники другої групи вважають, що до складу основних елементів механізму правового регулювання потрібно зарахувати тільки спеціально-юридичні правові засоби, тобто ті, що лежать в основі регулювальної (регламентувальної) функції права.

Обрання того чи іншого підходу до тлумачення елементного складу механізму правового регулювання залежить від мети дослідження. Так, якщо необхідно охарактеризувати суто юридичний аспект цього механізму, то

найбільш доречним буде саме вузьке розуміння його структури, у випадках же коли розглядаються разом із юридичним й інші аспекти правового регулювання – психологічний, політичний, соціально-економічний тощо – доречніше підходити до аналізу елементів зазначеного механізму з позиції широкого тлумачення. При цьому вважаємо за потрібне наголосити на тому, що, включаючи ті чи інші явища правової дійсності до елементного складу механізму правового регулювання, потрібно бути обережним, оскільки його безпідставне розширення може призвести до ототожнення цього механізму з механізмом правового впливу, а отже, і до ототожнення правового регулювання із правовим впливом, які хоча й тісно пов'язані між собою, втім не збігаються за своїм змістом.

Ключові слова: елемент, механізм правового регулювання, юридична відповідальність, трудове право.

У статті на основі наукових поглядів учених досліджено теоретичні підходи до визначення елементів механізму правового регулювання юридичної відповідальності в трудовому праві. Наголошено, що думки дослідників щодо елементного складу механізму правового регулювання різняться. Доведено, що всі наукові погляди можна поділити на дві групи: до першої належать правники, які підходять до розв'язання цього питання більш широко, а до другої – правники, котрі розглядають зазначене питання більш вузько.

В статье на основе научных взглядов ученых исследованы теоретические подходы к определению элементов механизма правового регулирования юридической ответственности в трудовом праве. Отмечено, что мнения исследователей по поводу элементного состава механизма правового регулирования различаются. Доказано, что все научные взгляды можно разделить на две группы: к первой относятся

юристы, которые подходят к решению данного вопроса более широко, а ко второй – юристы, которые рассматривают данный вопрос более узко.

The article, based on scientific views of scientists, the theoretical approaches to determine the elements of the mechanism of legal regulation legal liability in labor law. Emphasized that the researchers thought about the elemental composition of the mechanism of regulation differ. It is proved that all scientific views can be divided into two groups: the first group includes lawyers that are suited to solving the issue more widely, and the second are those lawyers who are considering this question more narrowly.

Література

1. Волинка К.Г. Теорія держави і права : [навчальний посібник] / К.Г. Волинка. – К. : МАУП, 2003. – 240 с. – С. 229–232.

2. Загальна теорія держави і права : [навчальний посібник] / [А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та інші] ; за ред. В.В. Копейчикова. – Стереотип. вид. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 320 с. – С. 312.

3. Иванов А.А. Теория государства и права : [курс лекций] / А.А. Иванов, В.П. Иванов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 303 с.

4. Темнов Е.И. Теория государства и права : [учебное пособие для вузов] / Е.И. Темнов. – М. : Экзамен, 2003. – 320 с.

5. Загальна теорія держави і права : [підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / [М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та ін.] ; за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Х. : Право, 2002. – 432 с.

6. Теория государства и права : [курс лекций] / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – М. : Юристъ, 1997. – 672 с.

7. Матузов Н.И. Теория государства и права : [учебник] / Н.И. Матузов, А.В. Малько. – М. : Юристъ, 2004. – 512 с.

8. Доржиев Ж.Б. Экологическое право : [учебно-методическое пособие] / Ж.Б. Доржиев. – Улан-Удэ : Изд-во ВСГТУ, 2005. – 345 с.

9. Кириченко В.М. Теорія держави і права: модульний курс : [навчальний посібник] / В.М. Кириченко, В.М. Куракін. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 264 с.

10. Теорія держави і права. Академічний курс : [підручник] / [О.В. Зайчук та інші] ; за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 685 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ebk.net.ua/Book/law/zauchuk_tdp/part3/1203.htm.

11. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : [підручник] / О.Ф. Скакун. – 2-ге вид. – К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2010. – 520 с.

12. Соколов А.Н. Лекции по теории государства и права – все для ... : [конспект лекций в схемах и определениях с ответами на вопросы] / А.Н. Соколов. – Калининград : Калининградский юридический институт МВД России, 1998. – 163 с.

13. Кривицький Ю.В. Механізм регулювання в сучасній теорії права / Ю.В. Кривицький // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 4. – С. 74–79.

14. Клименко С.В. Основы государства и права : [пособие для поступающих в юридические вузы] / С.В. Клименко, А.Л. Чичерин. – М. : Зерцало, 1999. – 354 с.

15. Тарахонич Т.І. Механізм правового регулювання: теоретико-правові аспекти / Т.І. Тарахонич // Правова держава : щорічник наук. пр. – 2002. – Вип. 13. – С. 103–108.

16. Мелехин А.В. Теория государства и права : [учебник] / А.В. Мелехин. – М. : Маркет ДС, 2007. – 640 с.

